

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО, МЛАДЕЖТА И НАУКАТА
ЦЕНТЪР ЗА КОНТРОЛ И ОЦЕНКА НА КАЧЕСТВОТО НА УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

АНАЛИЗ

Изследване на оценката и отношението на учениците от 12. клас на професионалните училища и усвоени ключови компетентности в процеса на обучението по професии/специалности с икономическа насоченост

Едно от определенията за качество на професионалното образование и обучение е свързано с възможностите, които то предоставя на ученика да се развива съобразно собствените му нагласи и потребности, да придобива компетентности, които да формират професионалната и социалната му реализация, да изгражда съвременни технологични и социални умения, както и да насърчава творческото и рационализаторско начало у учениците и желанието да продължат образованието си. От тази позиция качеството на професионалното образование може да се разглежда като ниво на способност на завършващите за самореализация в професионалния живот и среда.

За високо качество на професионалното образование се съди вече не само по усвоените от ученика знания и умения по професията. Научните изследвания в последните години показват, че само 15% от социалните и професионални успехи са обусловени от знанията и уменията по професията и 85% се дължат на уменията за комуникация, уменията да се формира собствена гледна точка, уменията да се илюстрират идеи, да се рекламират собствените качества и способности, уменията за адаптиране към нови ситуации, уменията да се приемат решения и отговорности.

Опитът показва, че успех в социален и професионален план имат учениците, които са показали активност в различни видове дейности в училище, не само в учебната дейност и ученето. Освен ученето, общуването, поведението и възможността за адаптация са личностните качества, които влияят на успешната социална и професионална реализация. Поради тези причини **Обект на изследването** са ключовите компетентности усвоени от учениците в професионалните училища по професии с икономическа насоченост.

Понятието за компетентност може да има две характеристики. Първата е, че компетентността е съставена от специфичното поведение от страна на личността, което води до най-добро изпълнение. Втората е, че това поведение се асоциира с персоналните качества, които са присъщи на човек, който се учи и развива. В този смисъл компетентността е основна базисна способност, основана на знание, опит, ценности, които личността развива чрез обучение. Значението на тези компетентности е в това, че те са предпоставка за житейска и професионална реализация, стимулират индивидите към самооценка, саморазвитие и усъвършенстване през целия живот. Чрез тези умения се стеснява пространството между различните пътища за придобиване на квалификация и те могат да се прехвърлят в широк диапазон от приложения на пазара на труда. Именно с придобиването на тези умения и компетенции ще се осигури мобилността на работната сила и адаптивността ѝ към бързо променящите се условия в страната и европейското пространство.

Целта на изследването е да очертае картина на това, как и до каква степен се формират и усвояват ключовите компетентности от учениците в професионалните училища с икономическа насоченост, как и до каква степен се постига адекватност на обучението за

изискванията на пазара на труда и Държавните образователни изисквания (ДОИ) по професията/специалността.

В модела на изследването е залегнала идеята, че оценката по даден показател за качеството на предлаганата услуга се дължи на някои взаимно свързани причини, които могат да отслабват или засилват процеса на постигане на високо качество и в същото време да подпомагат прогнозирането на този процес, именно мотивация и желание за обучение, учебна среда, методи на преподаване, методи на оценяване, оборудване необходимо за обучение по професията, възможност за придобиване на основни социални, чуждоезикови и комуникативни умения, умения от ключово значение.

Според избрания подход оценката на образователната услуга е резултат от намирането на пресечните точки между оценките за качеството на обучението, които дават учениците и учителите от една страна и изискванията и потребностите на работодателите и пазара на труда - от друга. Пресечните точки се търсят по отношение на обективните показатели за качеството на образователните услуги и оценките на основните действащи лица в училище.

Задачи:

1. Изследване на условията за формиране на ключови компетентности у учениците-среда, мотивация, приложимост.
2. Изследване на мнението и оценката на учениците за придобитите знания и умения.
3. Идентифициране на причините, които водят до трудности и недостатъци при формирането и усвояването на ключови компетентности от учениците.
4. Извеждане на препоръки за подобряване на качеството на обучение в професионалните училища.

Целевата група на изследването са учениците от 12. клас на професионалните гимназии, обучаващи се по професиите маркетолог, финансист, счетоводител, икономист-мениджър, данъчен и митнически посредник.

Изследването се осъществи в периода февруари – март 2011 г. и обхваща 1500 от общо 3542 ученици, с представителност на извадката за всяка от изследваните професии.

Учениците бяха изследвани чрез специално подготвени въпросници, състоящи се от 38 въпроса за всяка от професиите. Въпросниците се състоят от две части.

В първата част са включени въпроси, предоставящи информация за оценката и отношението към професията/специалността по която се обучават учениците, предоставената материална база за обучение по професията/специалността, осъществяването на учебния процес и оценяването в часовете като им дава възможност да изразят мнението си. Анализът се основава само на информацията, която те доброволно предоставят за себе си. Въпросите, които се използват, не предполагат верен и неверен отговор, а са насочени към проучване и анализ на мнението, отношението и оценката на учениците.

Във втората част са включени въпроси и задачи със свободен отговор за оценяване нивото на придобитите от учениците в процеса на обучение общо-професионални знания, умения и компетентности. За всяка задача се присъждат от 0 до 2 точки, като се дава кредит и за частично верни отговори, а не само за верни или неверни отговори. За да решат правилно задачите, учениците следва да познават добре основните факти, идеи и концепции в професията, по която се обучават. От тях се очаква също да преобразуват в конкретен контекст знанията, които притежават и да ги прилагат в ситуации, произтичащи от професионалния живот.

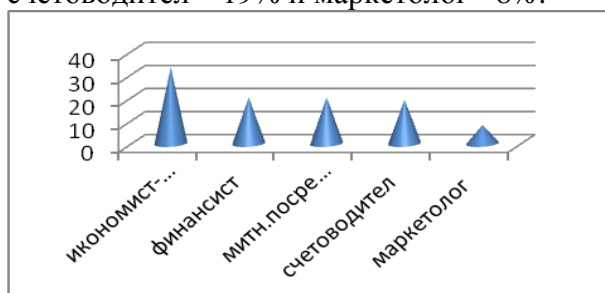
Задачите най-общо проверяват познаването на изучавани факти, идеи, концепции (посочени в ДОИ) в областта на икономическите науки и тяхното осмисляне и анализиране. Осмислянето и анализирането се отнася до начините, по които учениците използват конкретна информация, за да направят заключения излизащи извън рамките на конкретния факт, теза или концепция. Всяко от равнищата на постижение отразява в каква степен учениците познават и интерпретират конкретни факти и идеи, разбират и оценяват взаимната връзка и зависимост между изискванията на професията и получените знания и умения.

В най-ниските равнища, скалата измерва тези знания и умения на учениците, които им позволяват да се справят със задачи в конкретен и познат контекст, изискващи изпълнението на познати действия или им е необходима помощ за да се справят в ситуацията, а на най-високите равнища – знанията и уменията, които са необходими за осмисляне и анализ на комплексни процеси и явления и приложенията им в различен контекст.

I. Оценка и отношение на учениците към професията/специалността и степента на усвоени знания, умения и компетентности в подготовката

Разпределението на учениците по пол, участвали в изследването са 67% - жени и 28,6% - мъже.

От изследваните професии най-голям дял – 33% заема професията икономист-менджър, следват професиите финансист и данъчен и митнически посредник с 20%, счетоводител – 19% и маркетолог - 8%.

Мотивите на учениците да изберат икономическа професия, са следните:

- има реални перспективи за намиране на работа – 59,5%
- харесват – 50,6%
- предоставя възможности за израстване в кариерата – 39,7%
- под влияние на семейната среда и традиции – 32%
- за да имат някаква професия – 9%
- след консултиране със специалист по професионално ориентиране – 2,8% и показват високите им очаквания да получат подготовка, която да им осигури по-добри възможности за реализация на пазара на труда и житейски успех.

Възможностите за реализация учениците оценяват така:

- широко поле за реализация във всички предприятия и институции – 42,5%
- реализация в специализирани предприятия и институции – 37%
- за създаване на собствен бизнес – 15,2%

Данните показват висока мотивацията на учениците да предпочетат икономическа професия /специалност, която се свързва главно със състоянието и търсенето на пазара на труда на специалисти с икономическо образование в последните години. В тази връзка са и изразените намерения на завършващите 12 клас за използване на полученото образование:

- продължаване на образованието по специалността във висше училище – 62,5%
- продължаване на образованието по друга професия/специалност – 18%
- за създаване на собствен бизнес – 16,2%
- реализиране в друга професия, различна от икономическа – 12,5%
- реализация по професията без продължаване на образованието – 7%
- не могат да решат – 5%
- не възнамеряват да използват полученото професионално образование – 4%

След завършване на 12-ти клас 87% от запитаните ученици смятат да се явят на държавни изпити по професията/специалността. Според данни на НСИ и ИЗИИ обаче около 25% от започващите професионално образование остават без квалификация по различни причини (напускане, не положили/издържали изпит за професионална квалификация, заминали в чужбина и др.), като 14% от тях остават с основно и по-ниско образование.

*(По данни на НСИ, ИЗИИ, 2010 г.)

За удовлетвореността на учениците от полученото професионално образование може да се съди по тяхната оценка за нивото на получената подготовка по:

- **теория по професията/специалността:**
- ниско – 13%
- средно - 42%
- високо – 43,7%
- **практика по професията/специалността:**
- ниско – 14%
- средно – 41%
- високо – 44%
- **работа с компютър в професията специалността:**
- ниско - 18%
- средно – 28,7%
- високо – 51%
- **използване на чужд език в професионалната област:**
- ниско – 40%
- средно – 41%
- високо – 16%

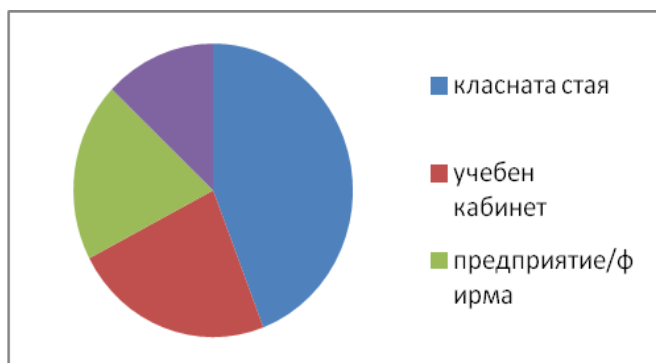
Основните фактори, които оказват влияние върху качеството на ПОО са мотивацията, нагласите и това дали съдържанието на обучението (т.е. учебните планове и програми) е съобразено с пазара на труда, гъвкавостта на предоставеното обучение, нуждите на целевите групи, квалификацията на учителите и обучителите, учебната среда, която трябва да подпомага обучаемите, наличната информация относно възможностите за реализация и повишаване на квалификацията, и не на последно място осигуряването на съвременна материална база необходима за постигането и поддържането на качество на предоставяното обучение.

Ето и мнението на учениците за това дали в процеса на подготовката по професията/специалността, училището е предоставило, необходимата им за изграждането като специалисти, материална база:

- определено да - 42,8%,
- в недостатъчна степен – 47% и
- с определено не - 10%

Практическото обучение преминава предимно в класната стая – 74% (с отговори „често” и „винаги”),

в оборудван учебен кабинет – 39%,
в предприятия, институции и др. – 33%,
в учебно-тренировъчна фирма – 21,7%.

От данните се вижда, че професионалната подготовка се провежда предимно в училището – в класната стая, учебен кабинет, които в преобладаващата си част са недостатъчно или неподходящо оборудвани или липсват необходимите технически средства за обучението по професията.

Повечето от анкетираните ученици – 77,8% са направили препоръки към училището за осъвременяване на техниката и оборудването необходимо им в професионалната подготовка, за изучаване на новостите по професията/специалността, както и подобряване на вътрешната среда в училището – състояние на класните стаи, лаборатории, работилници, отопление и др.

Недостатъчни са възможностите и инициативите на професионалните училища за допълнителна подготовка на учениците, за участие в състезания/разработки на реални проекти по изучаваната професия/специалност. По-малко от половината от учениците - 37,6% са участвали в състезания/разработки на проекти само на училищно ниво, 9% на общинско ниво, 2% на регионално ниво, 45% въобще не са участвали. Така учениците трудно могат да придобият умения да се конкурират и оценяват своите постижения, сравнявайки се с другите, а по този начин и постиженията на училището, в което се обучават. Налага се изводът, че е необходимо съсредоточаване на вниманието върху финансирането на различни извънкласни дейности с практическа насоченост (състезания, олимпиади и др.), които да мотивират учениците да търсят и работят с научни данни и доказателства и развиват творческото мислене и умения за сравнения и оценяване на усвоените знания, умения и компетентности.

Тъй като обучението е двустранен процес, на преподаване и усвояване на знания, умения, отношения и норми на поведение, а ученето е процес, който характеризира само усвояването, то следва да търсим как системата за оценяване на учениците съдейства за по-качествено преподаване и усвояване.

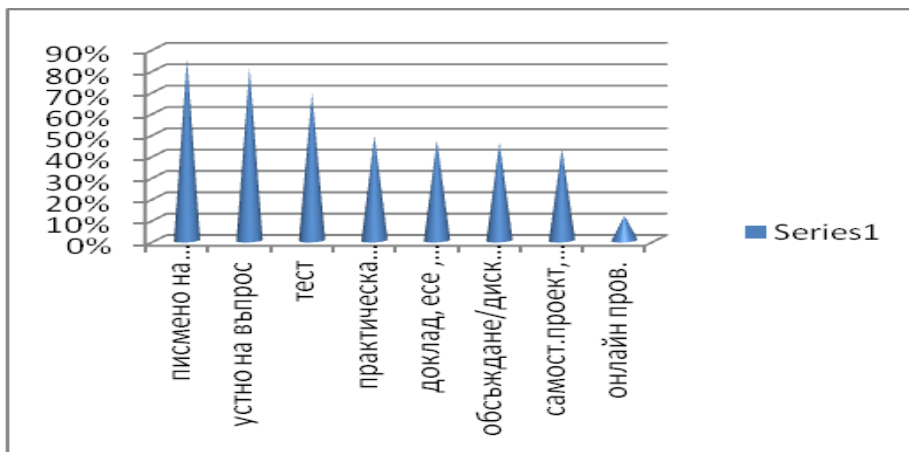
Моделите на обучение използвани в часовете за подготовката им по професията/специалността учениците са подредили както следва:

- традиционно обучение – 89,6% (отговори „ често - 30%” и „винаги - 59,6%”),
- екипна работа - 66%,
- индивидуална работа – 58%,
- проектен метод – 57%,
- модулно обучение – 20%.

От мнението на учениците се вижда, че не е преодоляна слабостта свързана с традиционните форми и методи на преподаване. Подценяването и неприлагането на развиващи методи, форми, техники и средства, които да активизират учениците в учебния процес и да ги поставят в учебна среда близка до икономическата реалност, пречи те да получат качествено обучение адекватно на изискванията на съвременните икономически професии.

Това се потвърждава от мнението на учениците за най-често използваните в клас модели за проверка и оценка на знанията, уменията и компетенциите им:

- писмен отговор на въпрос – 85%
- устно изпитване по конкретен въпрос – 80,8%
- тест – 69%
- практическа разработка/задача в клас – 49%
- самостоятелно разработен доклад/есе/реферат – 47%
- обсъждане и дискусии – 46%
- самостоятелно разработен проект/задача – 43%
- онлайн проверка – 11,6%.

От данните може да се съди за еднотипността и липсата на иновативност в оценяването на знанията и уменията на учениците. Прилагането на ограничен брой традиционни методи, предимно устно и писмено изпитване/оценяване, може да се определи като ограничение за повечето ученици от системата на професионалното образование да изявят действителните си заложби, интереси и възможности за бъдеща професионална реализация.

Слабите страни в подготовката по професията/специалността са обособени и подредени от завършващите дванадесети клас ученици както следва:

- недостатъчно производствена практика в реални условия – 46%
- практическата подготовка е предимно в учебна среда – 43,6%
- преобладава теоретичната подготовка – 34%
- обучението се осъществява с остаряла база и техника – 21%
- недостатъчна връзка между общообразователната и професионалната подготовка – 19%
- недостатъчно подготвени преподаватели – 11%.

Недостатъчно застъпена област в подготовката им е:

- професионална терминология на чужд език – 70%
- комуникация на чужд език – 69%
- компютърни знания и умения за работа в професията/специалността – 52%
- общообразователната подготовка – 47,5%
- социалните умения (толерантно поведение, взимане на решения, поемане на отговорност и др.) - 45%
- съвременната теоретична подготовка по професията – 32,5%.

Оценките на завършващите ученици потвърждава факта, че голяма част от учебните програми не са обновени, както по отношение на застъпените в тях съвременни технологии, така и по отношение на оборудването в сравнение с прилаганите технологии и оборудване в европейските страни. Това възпрепятства постигането на качествена професионална подготовка, адекватна на изискванията на съвременните професии и специалности в областта на икономиката.

Около 72,6% от учениците са посочили, че ползват компютър при подготовката на уроците си по професията/специалността, 10% от тях от тях имат възможност ежедневно да ползват компютър в училище, а 27,4% са посочили, че не ползват компютър за подготовката на уроците си по професията.

Посочените основни причини да не ползват компютър в подготовката по професията са:

- нямат достъп до кабинетите с компютри – 26,4%;
- нямат подготвен учител преподаващ специализиран софтуер – 17%;
- нямат необходимите компютри в училището – 12% .

По-голямата част от анкетираните ученици – 68,9% са посочили, че познават специализираните софтуерни продукти, необходими за изпълнението на професионалните им дейности.

Познанията си по чужд език учениците оценяват така:

- ниско – 40%
- средно – 41%
- високо – 16%

Данните показват, че познанията на учениците по чужд език не покриват изискванията по ДООИ за чуждоезиковото обучение в професионалните училища и се свеждат главно до начално ниво (А1 и в малка степен до ниво А2 по скалата на ЕЕР - Европейска Езикова Рамка).

Разбиране (слушане/четене):

- ниско - 12%,
- средно - 56%,
- високо - 30%

Говорене:

- ниско - 21%
- средно- 60%
- високо -18%

Писане:

- ниско - 24%
- средно - 51%
- високо - 25%

Пречките за качествено чуждоезиково обучение в професионалните гимназии, учениците са определили като липса на достатъчно добре подготвен учител, в чуждоезиковото обучение не се отделя достатъчно място на терминологията по съответната професия/специалност, не се акцентира върху изграждането на умения за ползване на специализираната литература на чужд език и обмяна на професионална информация, както и умения за кореспонденция на съответния език, липсата на достатъчно материали в обучението по чужд език свързани с изучавана професия/специалност.

Основен фактор за постигане на качествена професионална подготовка е създаването на подкрепяща среда в училището и условия за придобиване на социални умения, които да им помогнат за успешната професионална реализация и адаптация.

Учениците споделят, че най-честите проблеми, които срещат в училище са свързани с:

- невъзможност за отстояване на собствено мнение и позиция – 24,3%
- неумение за спазване на дисциплината – 20%
- неумение за планиране на собствени дейности – 20%
- прояви на нетолерантност към различните – 18%
- неумение за спазване на определени норми и правила – 18%
- неумение за овладяване на собствените реакции – 15,6%
- неумение за зачитане на чуждото мнение – 14,8%
- недобри отношенията с учителите – 14%.

Често свидетели/участници в конфликти в училище и у дома са били 30% от изследваните.

Чувстват ли се подготвени младите хора след завършване на професионалната си подготовка да започнат работа и да бъдат конкурентоспособни можем да видим в тяхната самооценка по отношение на степента на усвоените умения и компетентности.

** За по-голяма нагледност и възможност за сравняване между отделните професии са посочени само стойностите на високите и ниските нива, без средното ниво, поради което и общият сбор не съставлява 100%.

- спазване на технологията за осъществяване на различните дейности:

- общо	мъже	ниско ниво	високо ниво
		37%	8,8%
	жени	44,2%	6,7%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		42,6%	6,6%
счетоводител		37,9%	12,2%
икономист мениджър		39,8%	8,1%
данъчен и митн. посредник		29%	8,1%
маркетолог		34%	10,3%

	жени	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		43,7%	6,9%
счетоводител		47,5%	8,4%
икономист мениджър		42,3%	8,1%
данъчен и митн. посредник		46%	3,7%
маркетолог		46,8%	3,9%

- откриване на връзки и зависимости между общообразователна и специална подготовка:

общо	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
		32,8%	11,8%
	жени	37,2%	7,6%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		37,7 %	16,4%
счетоводител		46%	8,1%
икономист мениджър		34%	7,4%
данъчен и митн. посредник		26,8%	17,4%
маркетолог		33%	15,4%

	жени	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		38 %	5,5%
счетоводител		32%	7,3%
икономист мениджър		38%	8,1%
данъчен и митн. посредник		33%	10%
маркетолог		30%	6,5%

- разчитане на информация:

общо	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
		17,7%	16,2%
	жени	19%	9,7%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		20 %	23%
счетоводител		24%	19%
икономист мениджър		17%	16,2%
данъчен и митн. посредник		16%	8,1%
маркетолог		7,7%	17,9%

	жени	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		19%	7,4%
счетоводител		19,5%	5%
икономист мениджър		17%	11%
данъчен и митн. посредник		26,5%	12,7%
маркетолог		9% (2,6%)	14,3%

- **оценка и анализ на икономическа информация:**

общо	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
		37,8%	12%
	жени	44,8%	11%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		50,8%	13%
счетоводител		40,4%	9,5%
икономист мениджър		36%	10,8%
данъчен и митн. посредник		35%	12,8%
маркетолог		25,7%	18%
	жени	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		48%	9,7%
счетоводител		52%	6,7%
икономист мениджър		41,5%	12,8%
данъчен и митн. посредник		45,5%	9%
маркетолог		30%	20,8%

- **оценка и анализ на собствената дейност:**

общо	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
		37,5%	9,8%
	жени	37,4%	8%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		52,5%	9,8%
счетоводител		36,5%	16,2%
икономист мениджър		36,5%	6,8%
данъчен и митн. посредник		32,6%	12,8%
маркетолог		30,7%	2,6%
	жени	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		37,2%	8,3%
счетоводител		40,8%	6,1%
икономист мениджър		34,8%	9,5%
данъчен и митн. посредник		35,4%	9,5%
маркетолог		44,2%	2,6%

- **спазване на професионалната терминология:**

общо	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
		13,7%	32,8%
	жени	10%	38,8%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		23%	29,5%
счетоводител		13,6%	29,7%
икономист мениджър		12,6%	27,7%
данъчен и митн. посредник		8%	46,5%
маркетолог		23%	33,3%
	жени	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		8,4%	39%
счетоводител		10%	38%
икономист мениджър		12%	35%
данъчен и митн. посредник		11%	43%

маркетолог	7%	44%
------------	----	-----

- **ЛОГИЧЕСКИ ИЗВОДИ И ОБОСНОВКА:**

общо	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
		41,4%	18%
	жени	41%	9,6%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		37,7%	14,8%
счетоводител		41,9%	8,1%
икономист мениджър		40%	15,5%
данъчен и митн. посредник		23,2%	25,6%
маркетолог		20,6%	33,3%
	жени	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		36,4%	11,5%
счетоводител		45,3%	5,6%
икономист мениджър		39%	11,1%
данъчен и митн. посредник		48%	9%
маркетолог		33,8%	9,1%

- **обяснение на икономически процеси и явления:**

общо	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
		47,8%	12,7%
	жени	49%	12,3%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		55,7%	11,5%
счетоводител		50%	10,8%
икономист мениджър		47,3%	13,5%
данъчен и митн. посредник		52%	12,8%
маркетолог		23%	15,4%
	жени	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		46%	15,7%
счетоводител		51%	8,9%
икономист мениджър		49%	14%
данъчен и митн. посредник		50,3%	10,6%
маркетолог		41,6%	9,1%

- **умения за адаптиране към промени и нови ситуации:**

общо	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
		30%	14,5%
	жени	29,4%	6,6%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		41%	11,5%
счетоводител		36,5%	6,8%
икономист мениджър		26%	15%
данъчен и митн. посредник		24,5%	23,3%
маркетолог		23%	12,8%
	жени	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		23%	5%
счетоводител		34,6%	3,4%

икономист мениджър	29,4%	8,1%
данъчен и митн. посредник	31%	8%
маркетолог	23%	9%

- **решаване на нестандартни задачи:**

общо	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
		58,6%	9,8%
	жени	70%	5,2%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		64%	9,8%
счетоводител		62%	12,2%
икономист мениджър		56%	8%
данъчен и митн. посредник		51%	9,3%
маркетолог		69%	12,8%
	жени	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		66,8%	2,8%
счетоводител		80%	5%
икономист мениджър		64%	7%
данъчен и митн. посредник		72%	7,4%
маркетолог		36%	7,8%

постигане на високо качество на извършената работа:

общо	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
		55,4%	5,6%
	жени	57%	3%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		55%	3,3%
счетоводител		50%	8%
икономист мениджър		51% (3,4%)	6%
данъчен и митн. посредник		68,6%	5,8%
маркетолог		54%	2,6%
	жени	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		57,6%	1,8%
счетоводител		56,4%	3,4%
икономист мениджър		57,8%	2,7%
данъчен и митн. посредник		56,6%	3,7%
маркетолог		54,6%	5,2%

- **набавяне, обработване и използване на икономическа информация:**

общо	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
		47%	9,6%
	жени	56%	3,7%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		57%	1,6%
счетоводител		37,8%	12,2%
икономист мениджър		44%	14,2%
данъчен и митн. посредник		52%	8%
маркетолог		53,9%	2,6%
	жени	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО

финансист	58%	3,2%
счетоводител	48,6%	5%
икономист мениджър	58,8%	3%
данъчен и митн. посредник	52%	5,3%
маркетолог	60%	2%

- **планиране на дейностите за изпълнение на задачи:**

общо	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
		46,8%	6,4%
	жени	52,8%	5,2%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		37%	5%
счетоводител		46%	4%
икономист мениджър		39,2%	8,8%
данъчен и митн. посредник		54,7%	7%
маркетолог		53%	2,6%
	жени	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		53,9%	5,5%
счетоводител		48,6%	7,8%
икономист мениджър		58,8%	4,4%
данъчен и митн. посредник		47%	4,8%
маркетолог		50,6%	2,6%

оценяване на собствената работа:

общо	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
		56,3%	6,4%
	жени	59,2%	4,7%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		55,8%	1,6%
счетоводител		52%	4,1%
икономист мениджър		57,5%	10%
данъчен и митн. посредник		61,6%	7%
маркетолог		48,7%	2,6%
	жени	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		63%	3,2%
счетоводител		55,3%	3,9%
икономист мениджър		58%	5%
данъчен и митн. посредник		63,5%	3,7%
маркетолог		50,7%	11,7%

- **спазване на здравословни и безопасни условия на труд:**

общо	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
		13,2%	59,6%
	жени	12%	65,3%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		20%	60,7%
счетоводител		17,2%	56,8%
икономист мениджър		12%	52%

данъчен и митн. посредник	12%	69,8%
маркетолог	15,5%	69,2%
жени	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист	11,5%	65,4%
счетоводител	12,8%	63,7%
икономист мениджър	11%	65%
данъчен и митн. посредник	16%	63,5%
маркетолог	9%	75%

- **обработка, сортиране и съхранение на информация:**

общо	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
		31,6%	16,4%
	жени	34,3%	13,2%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		39,4%	16,4%
счетоводител		29,6%	20,3%
икономист мениджър		29,7%	15%
данъчен и митн. посредник		31,4%	17,4%
маркетолог		30,8%	12,8%
	жени	НИСКО НИВО	ВИСОКО НИВО
финансист		25,7%	11,5%
счетоводител		21,8%	7,8%
икономист мениджър		28,7%	19%
данъчен и митн. посредник		31,2%	12,7%
маркетолог		32,5%	9%

Резултатите показват, че учениците се чувстват несигурни по отношение на придобитите умения и компетентности и прилагането им в реална професионална среда. Почти половината от тях извършват основните дейности самостоятелно в познати и рутинни ситуации, но трудно се справят с нерутинни и нетипични задачи, трудно осмислят и усвояват новите знания, трудно анализират и интерпретират въпроси от учебната материя, в недостатъчна степен умеят да организират и планират дейностите за извършване на рутинни задачи, нямат достатъчно изградени умения за постигане на високо качество.

Връзката между съдържанието на преподавания материал, моделите на преподаване и оценяването и акцентирането в процеса на обучение върху надграждането на знания и умения, върху анализирането и съпоставянето на различна информация за доказателство и аргументиране на професионален проблем/казус/задача и прилагането им в конкретна позната или непозната ситуация е един от показателите, които засилват процеса на постигане на качествено образование и обучение.

Осмислянето и анализирането на конкретна информация, уменията да се правят заключения, излизащи извън рамките на конкретния факт, теза или концепция са умения и компетентности от особено значение за завършващите икономически специалности и професии. Ето и оценката на учениците до каква степен са усвоили умения и компетентности за:

- **анализиране на реалните икономически условия за извършване на стопанска дейност:**

общо	мъже	не усвоили	определено усвоили
		15%	30%
	жени	12%	30%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	не усвоили	определено усвоили
финансист		10%	23%

счетоводител	17,6%	32,4%
икономист мениджър	14,2%	29%
данъчен и митн. посредник	19,8%	35%
маркетолог	13%	30,8%
жени	не усвоили	определено усвоили
финансист	8,3%	33,2%
счетоводител	11,7%	23%
икономист мениджър	13%	30,7%
данъчен и митн. посредник	15,3%	32,8%
маркетолог	10,4%	28,6%

- **прилагане на нови информационни технологии и програмни продукти:**

общо	мъже	не усвоили	определено усвоили
		18,6%	38%
	жени	19,8%	30,4%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	не усвоили	определено усвоили
финансист		16,5%	50,8%
счетоводител		24,3%	27%
икономист мениджър		19%	34,5%
данъчен и митн. посредник		19,7%	42%
маркетолог		8%	43,6%
	жени	не усвоили	определено усвоили
финансист		13,8%	40%
счетоводител		28%	15%
икономист мениджър		22%	33%
данъчен и митн. посредник		20,7%	27%
маркетолог		6,5%	36%

- **търсене и откриване на новости, свързани с професията/специалността:**

общо	мъже	не усвоили	определено усвоили
		17,6%	32,8%
	жени	14,5%	40,8%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	не усвоили	определено усвоили
финансист		11,5%	41%
счетоводител		20,3%	23%
икономист мениджър		17,6%	30,4%
данъчен и митн. посредник		24,4%	33,7%
маркетолог		10,3%	46%
	жени	не усвоили	определено усвоили
финансист		13,4%	45,6%
счетоводител		18%	35,8%
икономист мениджър		16,2%	39%
данъчен и митн. посредник		13%	38,6%
маркетолог		8%	52%

- **подготовка и представяне на проект свързан с професията/специалността:**

общо	мъже	не усвоили	определено усвоили
		18,6%	37,5%
	жени	11,7%	49%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	не усвоили	определено усвоили
финансист		18%	44%
счетоводител		19%	31%
икономист мениджър		20%	34,5%
данъчен и митн. посредник		18,6%	38,4%
маркетолог		10,3%	48,7%

	жени	не усвоили	определено усвоили
финансист		10%	51,6%
счетоводител		15,7%	43,6%
икономист мениджър		13,5%	48%
данъчен и митн. посредник		9%	47,6%
маркетолог		8%	61%

- защита на проект, казус, задача:

общо	мъже	не усвоили	определено усвоили
		15,5%	43,6%
	жени	13,3%	50,8%

разпределението по професии е както следва:

	мъже	не усвоили	определено усвоили
финансист		13%	46%
счетоводител		19%	42%
икономист мениджър		20,2%	38,5%
данъчен и митн. посредник		9%	46,5%
маркетолог		10,3%	56,4%

	жени	не усвоили	определено усвоили
финансист		8%	51,6%
счетоводител		14%	45,3%
икономист мениджър		14%	49,7%
данъчен и митн. посредник		13,7%	54%
маркетолог		12%	58,4%

Данните показват, че съществуват дефицити и в познанията на учениците за значението и приложението на професионално-личностните качества, които е необходимо да притежават за да се реализират успешно по професията, по която се обучават.

Петте най-съществени според учениците професионално-личностни качества, необходими за реализацията им по професията/специалността са ранжирани по следния начин:

Общо за всички изследвани ученици:

- **умение за работа в екип – 64%**
- **мотивираност - 60%**
- **комуникативност - 50%**
- **изпълнителност - 46%**
- **организираност - 45,6% и**
- **гъвкаво и оперативно мислене – 45%.**

Качества като **оперативност, критичност, самоконтрол, прецизност, концентрация**, основни за икономическите професии са посочени с най-малка значимост в класацията. Това показва че учениците не разпознават добре спецификите на професията, по която се обучават и професионално-личностните качества необходими при извършването професионалните дейности. Необходимо е създаването на условия за по-доброто разбиране и осмисляне на значението и приложението на социалните и професионално-личностни умения, не като отделни умения, а съвкупност от преносими компетенции и умения за управление на кариерата, за оценяване на собствената дейност, положителното отношение към ученето,

отстояване на собствено мнение, планиране на собствената работа, насърчаването на самостоятелните подходи при вземане на обосновано решение при поставена задача, мотивацията на учениците за постигане на по-висока професионална квалификация и участието им в ученето през целия живот, с което ще се подобри мобилността и трудовата заетост на завършващите професионални гимназии ученици.

II. Оценка на задачите със свободен отговор предназначени за учениците обучаващи се по изследваните професии/специалности

Във втората част от изследването учениците трябва да решават задачи със свободен отговор. Отговорите на тези задачи носят информация за придобитите в процеса на обучение общо-професионални знания и умения и приложението им в професионален и обществен контекст. За всяка задача учениците получават различен брой точки от 0 до 2, според това дали са отговорили вярно или не или са дали частично верен отговор.

Основно изискване при професионалната подготовка на учениците е познаването и формулирането на дейностите, характеризиращи професията, по която се обучават. Изследването показва, че все още голяма част от тях не познават и не могат да формулират три основни дейности, характеризиращи професията. Половината - 49% са посочили по-малко от три дейности, при това неправилно формулирани.

Оценката на отговорите на задачата са:

общо:	мъже	жени:
не отговорили	25,5%	26,2%
неверен отговор	20,8%	18,6%
частично верен	10%	9,9%
верен отговор	43,6%	45,3%

Най голям процент верни отговори са дали учениците с професия „маркетолог” – 86,4% при мъжете и 70% при жените. Най-малък процент верни отговори са дали учениците с професия ”икономист-мениджър” – 31% мъже и 40,2% жени.

На задачата изискваща да се посочат основните документи, които се изготвят при изпълнение на трудовите дейности в съответната професия, завършващите са отговорили по следния начин:

общо:	мъже	жени:
не отговорили	21,3%	18,4%
неверен отговор	6%	4,4%
частично верен	12,3%	8,6%
верен отговор	60%	68,7%

Най-голям процент верни отговори са дали учениците с професия „маркетолог”- 85% от мъжете и 80,5% от жените. Най-малко верни отговори - 42,6% са дали учениците - мъже с професия „финансист”.

Учениците от всички професии, обхванати в изследването показват пълно непознаване на връзката между ресурси и потребление и несъответствието между тях, пораждащо основния проблем в икономиката. Оценката на отговорите е следната:

общо:	мъже	жени:
не отговорили	27,5%	25,9%
неверен отговор	60%	58,6%
частично верен	10,5%	9,9%
верен отговор	2%	5,6%

Най-много верни отговори на задачата са дали учениците – жени с професия ”данъчен и митнически посредник” – 9%. Най-голям процент грешни отговори са на учениците – мъже с професия „маркетолог” – 71,8%.

Познанията на учениците за основните икономически ресурси са:

- общо:	мъже	жени:
не отговорили	30,9%	32,7%

неверен отговор	25,5%	22%
частично верен	24%	25,2%
верен отговор	19,6%	20,1%

Най-голям процент ученици дали верни отговори на тази задача са учениците - мъже с професия „данъчен и митнически посредник” – 37,2%. Най-голям ученици дали грешни отговори са учениците- мъже с професия „маркетолог” – 53,8%.

Едно от основните ДОИ към завършващите икономически професии/специалности е познаването и работата с необходимата офис - техника при спазване на правилата за безопасен труд. Две трети от завършващите ученици правилно са отговорили на задачата:

общо:	мъже	жени:
не отговорили	20%	23,6%
неверен отговор	1%	1%
частично верен	11%	9,6%
верен отговор	68,9%	65,8%

С най-много верни отговори по задачата са учениците обучаващи се по професия „маркетолог” – 84,6% мъже и 74% - жени.

Друго основно изискване е познаването и прилагането на основните закони и разпоредби регламентиращи работата по съответната професия/специалност. Отговорите на учениците са следните:

общо:	мъже	жени:
не отговорили	31,6%	23,7%
неверен отговор	11,3%	7,4%
частично верен	13,7%	12,4%
верен отговор	43,4%	56,5%

В тази задача най-много верни отговори имат учениците – жени „маркетолог” – 77,9%, следвани от учениците – мъже „данъчен и митнически посредник” – 66,3%

Основните правилата за работа в интернет пространството, които трябва задължително да се спазват категорично не се познават от учениците:

общо:	мъже	жени:
не отговорили	40,9%	42,7%
неверен отговор	36%	38,5%
частично верен	11%	10%
верен отговор	12%	9%

Тук най-голям процент верни отговори са на учениците-мъже „данъчен и митнически посредник” – 23,3%.

Посочен от учениците успех по:

Общо	Среден	Добър	Мн.добър	Отличен
Теория по професията -	4%	14,8%	33%	48,7%
Практика по професията -	3%	11%	24,7%	61,3%
Информационни технологии -	2%	5,7%	24%	68,7%
Чужд език -	7,4%	22%	35,5%	35,3%
Български език и литература -	4,2%	21%	45,3%	30%
Математика -	13%	27,3%	32,7%	27,2%

Анализът на отговорите показва, че подготовката все още е ориентирана повече към усвояване на теоретичните знания и натрупването на информация, отколкото към надграждане и прилагане на теоретичните знания и умения на практика и формирането на умения за справяне в реални ситуации, за анализ и оценка на процеси и явления в извънучилищната професионална среда. Това обяснява неумението на учениците да разбират, обясняват и използват познанията за икономическите науки и приложението им в съвременния свят.

Потвърждава мнението, че реформата в професионалните училища се развива със забавен темп и твърде противоречиво. В професионалните училища не се осигурява достатъчно

адекватно на съвременните изисквания икономическо образование и обучение. Системата за оценяване на знанията, уменията и компетентностите на учениците не отговаря на съвременните изисквания. Тя е в голяма степен архаична според много от потребителите на образователната система, моментна, с висока степен на случайност, не дава цялостна представа и има слаба реална стойност във образованието. Не се използват в достатъчна степен развиващите стратегии в обучението по икономическите професии, осигуряващи по-добра подготовка и в последствие по-добра професионална реализация. Учениците нямат необходимите умения и компетентности след завършване на професионалното си образование и обучение в училище да се реализират успешно в професионалната област.

Изводите от изследването са, че съществуват дефицити в познанията, уменията и компетентностите на учениците завършващи професионални гимназии с икономическа насоченост, които пречат за постигането на ДОО за съответните професии и успешната реализация.

ПОО в момента не успява да осигури необходимите на бизнеса умения за заетост, а именно да търсят и да намират работа, да се адаптират и развиват на работното място, да се справят с професионалните задачи и предизвикателства, да получават удовлетворение и съответно адекватно възнаграждение за труда си.

Точно поради тези причини е необходимо ПОО да се фокусира повече върху способността на младите хора да използват усвоените знания, умения и компетентности в извънучилищен, професионален, социален контекст, за да посрещат предизвикателствата на реалния живот, отколкото върху усвоеното съдържание от учебната програма. Необходимо е да се обърне внимание и на фактори като нагласи, стремежи, мотивация, стратегии за учене и планиране, възможности за адаптация, които могат да засилят процеса на повишаването на качеството на работната сила.

Все по-належащо става съсредоточаването върху уменията да се формулират комплексни решения на нови и непознати проблеми, както и способността да се научават нови и различни умения през целия живот, гарантиращи професионален и социален успех. Същевременно бързите промени в технологиите предполагат и изискват непрекъснато подобряване на „*техническите*“ професионални умения и основното предизвикателството се състои в съчетаването по възможно най-добър начин на професионалните умения с уменията от ключово значение. Необходима е сериозна ревизия на трудностите в диалога между ПОО и пазара на труда, по-ясно комуникиране на нуждите и на двете страни, както и целенасочени политики за преодоляване на идентифицираните трудности и предизвикателства, с участието на всички субекти, които могат да подпомогнат промяната в национален и европейски аспект.